

A GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESEGYHÁZ.

ALAPITTATÁSÁNAK 900-ik ÉVFORDULÓJA

ALKALMÁBÓL.

IRTA:

Dr. UJFALUSI JÓZSEF

APÁT, KANONOK.

(KÜLÖN LENYOMAT AZ „ALSÓFEHÉRMEGYEI TÖRTÉNELMI, RÉGÉSZETI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYLET“ XII-İK ÉVKÖNYVÉBŐL.)

GYULAFEHÉRVÁR,
SCHÄSER FERENC KÖNYVNYOMDÁJA

1903.

Fényk. Dr. Cserni Béla.

A gyulafehérvári székesegyház.
Észak-nyugatról nézve.

A gyulafehérvári székesegyház.

I. Keletkezése.

Ezen székesegyháznak keletkezése kétségtelenül összeesik az erdélyi püspökség alapításával. A ki az erdélyi püspökséget alapította, tagadhatlanul az vetette meg alapját ezen püspöki székesegyháznak is; mert püspökséget úgy, mint plébániát alapítani megfelelő istentiszteleti helyiség nélkül céltalan eljárás volna. Ilyet egy bőkezű, céltudatos alapítóról föltételezni nem lehet.

Az erdélyi püspökséget pedig Szent István első koronás királyunk alapította, valószínűleg a II. Gyula erdélyi vajda fölött 1002-ben kivívott győzelem emlékére a zsákmányul jutott kincsekből 1003-ban.

Szent István ezen hadjáratáról legelőször egy külföldi forrás, a *Hildesheimi* krónika emlékezik meg ezen szavakkal: „Stephanus rex Ungariae, super avunculum suum, regem Julum cum exercitu venit; quem quum apprehendisset cum uxore et filiis duobus, regnum ejus vi ad Christianitatem compulit.“ *Chron. Epporum Hildesheim.* 814—1573. ad an. 1003. Leírják azt a külföldiek közül még *Baronius* tom. XI. *Annalium* ad an. 1002. num. 17., ki már azt is megmondja, hogy ez a Gyula hol lakott s miért támadta meg őt haddal unokaöcscse, midőn így ír: „Hoc siquidem anno lacessitus a Giula Transsilvaniae principe, avunculo suo, ob disparem cultum religionis, aegro illo animo ferente, Stephanum adeo addictum Christiano cultui; licet coactus ab avunculo traheretur ad bellum, invitus tamen et necessitate compulsus, cum armis impeteretur, comparato exercitu, Transsilvaniam petiit, profligatoque hoste, eoque una cum suis captivo ducto, eam sibi provinciam subjugavit, atque regno hungarico junxit: quam et reddidit Christianam.“ Továbbá *Pagius* *Annalium* num. 8. ad an. 1002., ki hivatkozva a *Hildesheimi* krónikára, inkább hiszi, hogy ezen esemény nem 1002-ben,

hanem 1003-ban történt. -- Végül *Ademarus Chabannensis*, ki a Labbeus által kiadott krónikájában azt írja: „Stephanus etiam rex Ungariae, bello appetens Ungariam Nigram (így nevezi Transsilvaniát) tam vi quam timore et amore ad fidem veritatis totam illam teram convertere meruit.“ Apud Labbeum tom. 2. pag. 170. (Stilting J. Vita S. Stephani. Jaurini pag. 112. §. XXV.)

Hazai íróink közül, szintén csak a régi krónikásokra hivatkozva, először is a *Névtelen* szólal meg irván a következőleg: „Tempore cujus (nempe Gyulae) S. Rex Stephanus subjugavit sibi terram Ultrasilvanam et ipsum Geulam vinctum in Hungariam duxit, et per omnes dies vitae suae carceratum tenuit, eo quod in fide esset vanus, et noluit esse christianus, et multa contraria faciebat S. regi Stephano, quamvis fuisset ex cognatione matris suae.“ (Névt. c. VI.) — Ugyanezen korból leírja még ezen eseményt *Kézai Simon* és a *Képes Krónika* is. A XV. századbéli krónikások közül pedig *Thuróczi* így ír: „Porro beatus Stephanus, postquam regiae celsitudinis coronam divinitus est adeptus, famosum et lucrosum bellum gessit contra avunculum suum, nomine Gyulam, qui tunc temporis totius ultra silvam regni gubernacula possidebat. Anno itaque Domini 1002. beatus rex Stehanus coepit Gyulam ducem, cum uxore et duobus filiis et in Hungariam transmisit. Hoc autem ideo fecit, quia sapientissime admonitus a beato rege, nec ad fidem Christi conversus, nec ab inferenda Hungariae injuria conquievit.“ (*Thuróczi: Chr. 2. c. 29.*) — Továbbá *Ranzanus* ezt írja: „Suscepit (Stephanus) gessitque bellum adversus Giulam, avunculum suum, non eo solum, quod infestabat fines Hungariae: sed quod etiam abhorrebat a Christi cultu. Et licet illum persaepe monuisset, rogassetque, ut patienter accomodaret aurem documentis salutis, quibus perfacile posset agnoscere veritatem: ille tamen et deridebat regem, et pia ejus monita despiciebat. Erat ille dux regionis, quam vocitant Transsylvanam. propterea quod eos, qui illam adeunt ex Hungaria, per sylvosa loca, perque arduos montes, facere iter oportet. Cumque regio ipsa abundet laudatarum rerum maxima copia, argenti praesertim et auri: fiebat ut novellum Hungarorum regem, auderet facile et superbe contemnere. At vero Stephanus primum Christi, deinde temporalibus armis fretus, loca illa aditu difficilia, magno animo penetrat, ac tandem

collatis signis, commisso praelio, illum superat, capitque: et cum uxore, duobusque filiis, mittit in Hungariam, ut carcere adservaretur. Ipsam vero Transsylvania non modo coegit, ut suo pareret imperio: verum etiam subigi ex eo tempore voluit illis, qui in regnum Hungariae deinceps succederent.“ (Ranzanus: Epitome rerum Hung. Indice 8.) — Végül Bonfini: „Ab anno salutis secundo supra millesimum, inter Stephanum et Gyulam avunculum intestina bella exoriuntur. Is enim nepotem Christiana fide initiatum, et a Scythica religione desciscentem iniquissimo animo ferebat. Quare non solum verbis saepe Regem acerrime corripuerat; verum etiam armis laessere nitabatur, ut ad patrias hunc caeremonias revocaret. Ubi verbis se nihil perficere posse intellexit, a Transsylvaniam montibus, cui praeerat, Ungariam quotidianis incursionibus et rapinis infestat. Contra Rex piissimus, ne cum suo sanguine manum conserere cogeretur, per legatos et faciales admonuit, obsecravique saepissime, ne in Scythica feritate persisteret; verum Deum, et Servatorem suum agnosceret: omnis tamen opera eludebatur. Proinde hunc Ungaris quotidie insultantem, et varia detrimenta inferentem, armis coercere cogitur. Comparato ne mediocri quidem exercitu, in Transsylvaniam contenditur, paucis mensibus universa capitur. Gyula cum uxore duobusque liberis postremo captus, in Pannoniamque ductus. Preciosissima regio, et auri, vini, frumenti, pecorum, omniumque rerum feracissima, ex eo tempore Ungariae regno est adjecta. Populi omnes, qui eum Daciae tractum incolebant, partim vi, partim sponte, in Cristianam fidem asserti sunt.“ (Bonfinius: Decades rerum Hung. I. 1. Stillingnél i. m. 113. l.)

Vannak ugyan újabb történetíróink közül többen, kik mind-ezen külföldi és hazai írók hitelességét kétségbe vonva, mesének mondják Erdélynek úgy Töhötöm által való elfoglaltatását, mint Szent István által való meghódoltatását, Szent Lászlónak tulajdonítván azt, még olyan szegény okoskodással is, hogy a hildesheimi krónika, melyre a többi krónikások támaszkodnak, nem mondja meg, hogy Gyula országa hol feküdt s a későbbi krónikások csak önkényesen helyezik azt Erdélybe. — De nagyajtai Kovács István a kolozsvári Nemzeti Társalkodó 1833-iki évfolyamának II. f. évi részében részletesen és épen az általok felhozott forrásokból mutatta meg ezen vélemény alaptalanságát. És

helyesen jegyzi meg ezen írókról Szilágyi Sándor, hogy „ezen urak semmit sem oldanak meg, csak rombolnak.“ (Szilágyi S. Erdélyország története. I. K. 12. 1.)

Szent Istvánnak tehát ezen erdélyi hadjárata általánosan vallott és még alaposan senki által meg nem cáfolt tény. De nem kevésbé általános és még meg nem döntött nézet az is, hogy Szent István a Gyula fölött kivívott győzelem emlékére s a kereszténységre térített alattvalói számára, a neki jutott gazdag zsákmányból alapítá az erdélyi püspökséget és székesegyházat, épügy mint az ugyanezen alkalommal legyőzött Keán bolgár fejedelem roppant kincseiből a székesfehérvári prépostságot s számára a Nagyboldogasszonyról nevezett fényes templomot.

Ugyanis Hartvik szerint Szent István tíz püspökséget alapított. „Ezek után — írja nevezett krónikás-tartományait tíz püspökségre osztá úgy, hogy az esztergomi egyház a római apostoli szék jóváhagyásából és megerősítéséből a többinek feje és oktató vezére lenne.“ (Hartvik VIII. fejj. Érdynél 12. 1.) Ezen tíz püspökség közé számítják pedig összes íróink a gyulafehérvárit, vagyis erdélyit is. Kollár Ádám azt írja: „Szent István alapította az esztergomit, kalocsait, egrit, pécsit, veszprémit, nyitrai, bácsit, gyulafehérvárit, esanádít, szerémit. (Kollár A. „Hist. Dipl. Jur. Patron.“ 62. 1.) Pray a zágrábi, boszniai és szyrmiai püspökségek kivételével az ő korában fennálló többi magyar püspökségek alapítását mind Szent Istvánnak tulajdonítja irván: „Archiepiscopatus Strigoniensis, qui Divo Stephano primo Hungariae regi ut reliqui episcopatus, si Zagrabiensem et Sirmiensem demas, sua incunabula debet“ . . . (Pray Specimen Hierarch. hung. Posonii et Cassoviae. 1777. 1.) Katona meg ezt írja: „A mi véleményünk szerint Szent István a Dunántul négy püspökséget alapított: az esztergomit, gyórit, veszprémit, pécsit; ugyanannyit a Duna és Tisza közt: a bácsit, kalocsait, vácsit, egrit; kettőt a Tiszántul: a esanádít és váradit; egyet pedig Erdélyben.“ (Katona „Historia Ducum“, 743.) Koller József szerint pedig szintén: Esztergom, Kalocsa, Veszprém, Eger, Győr, Csanád, Vác, Nagyvárad, Erdély és Pécs a Szent István által alapított püspökségek. (Koller „Prolegomena in Hist. Episc. Quinqueecclesiensis“ 70. 1.) Az újabb írók közül Fessler a következőket tartja Szent Istvántól

alapított püspökségeknek: Kalocsa, Bács, Győr, Veszprém, Pécs, Maros (később Csanád.) Nagyvárad, Erdély. (Dr. J. A. Fessler „Die Geschichte der Ungarn“. Leipzig, 1815. I. 370. l.) Az esztergomit nem említi, valószínűleg azért, mert az már kezdetben érsekség volt. Lányi 11 püspökséget tulajdonít Szent Istvánnak és pedig: az esztergomit, győrit, veszprémit, pécsit, vácit, egrit, kalocsait, bácsit, csanádit, váradit, gyulafehérvárit, zágrábit, nyitrai, szerémit, boszniai, milkóit. (Lányi-Knauz „Egyháztörténelem“ I. 299. l.) Szabó Károly szerint: „Esztergom, Kalocsa, Bács, Pécs, Győr, Veszprém és Eger iránt nincs vélemény-külömbőség; sőt ezekhez sorozható a nyitrai püspökség is. A nagyváradit és váci püspökség felállításának ideje vita tárgya. A gyulafehérvári és csanádi püspökséget István alapította ugyan, de hiteles adatok szerint csak koronáztatása után.“ (Szabó Károly „Magyar vezérek kora.“ 434. l.) Horváth Mihály szerint hasonlóan: az esztergomi, kalocsai, veszprémi, pécsi, győri, bácsi nagyváradit, egrit, váci, gyulafehérvári és az 1030 körül alapított csanádi a Szent István által alapított püspökségek. (Horváth M. „A kereszténység első százada Magyarországon.“ 182. l.) Pauler Gyula a következőket tartja a Szent István által alapított püspökségeknek: Pécs, Veszprém, Győr, Kalocsa, Vác, Esztergom, Eger, Nagy-Várad, Csanád és Erdély. (Pauler Gy. „A magyarok megtelepedéséről“. Századok. 1877. évf. 481. l.) Mátyás Florián ezek közül csak a váci és váradit nem ismeri el Szt. Istvántól eredetteknek, az erdélyi ellen kifogást nem tesz. (Mátyás Fl. „Historiae Hung. fontes.“ I. 181. l.) Végre Balics Lajos, kitől ezen adatokat kölcsönöztük, ezen véleményt nyilvánítja: „Mi a következőkben állapotunk meg: A Dunántul: Pécs, Veszprém, Győr; Dunáninnen: Kalocsa, Vác, Esztergom, Bács; a tiszai részeken: Eger, Csanád, végre Erdély.“ (Dr. Balics Lajos. „A róm. kath. Egyház Története Magyarországon.“ Budapest 1885. I. 66. 67. II.) „Az egyháznak — írja Frankl (Fraknoi) Vilmos, — mely a nemzeti élet minden irányáival legszorosabban összenőtt, hazánkban Szent István király volt alapítója . . . A magyarországi egyháznak királyi székvárosát, Esztergomot tette központjává. Itt érsekséget alapított, melynek első főpapját Asztrikban tiszteljük Az érsekség alatt tíz püspökség állott. Miután alapítási okmányaik és legrégebbi iromá-

nyaik elvesztek a Szent István által alapított tíz püspökség névsorát teljes biztossággal alig tudjuk megállapítani. A kalocsai, egri, győri, veszprémi, pécsi, esanádi és erdélyi ide tartozik.“ (Frankl V. A magyar nemzet története. Pest. 1872. I. F. 149—150. II.) — Kővári László meg így ír: „Magyarhont püspöki megyékre is felosztván: Erdélyt egy püspöki megyévé alakítja a kalocsai érsek alá rendeli; míg az esztergomi érsek a hat nyugati püspöki megyét kormányozá. E püspökséget s káptalanát Fehérvárra teszi le, még pedig mint himni szeretik 1003-ban Fehérvártt. Melléje a Gyulától lefoglalt kincsekből azon templom alapját veti meg, mely sok ujtás után bár, de eredeti helyén most is áll.“ (Kővári L. Erdély Történelme. I. K. 61. l.) „Az István által alapított püspökségek számának és neveinek jegyzéke, — írja Kerékgyártó Árpád — nem jutott el korunkig, s ezeket az alapítvány-levelek vagy hiteles tudósítások hiányában kinyomozni nem is lehet . . . A esanádi egyházmegyét István 1030 körül alapította, a gyulafehérvári némelyek véleménye szerint Erdély bekebelezése 1002 után, s még az esztergomi, kalocsai, bácsi, pécsi, egri, veszprémi és győri püspöki megyéknek István által történt alapítása iránt egyeznek a vélemények.“ (Kerékgyártó A. Magyarország történetének kézi könyve. I. R. 67. l.)

Továbbá, egyenesen az erdélyi püspökségről írva, annak alapítását Szent Istvánnak tulajdonítják a következő írók. Szeredai Antal „Series ant. et rec. Episcoporum Transilvaniae“ című nagybecsű munkáját e szavakkal vezeti be: „Tempus fundati Episcopatus communi consensu rerum Hungaricarum scriptores ad annum illum collocant, quo Sanctus Stephanus Rex sacra jam Corona redimitus, avunculum suum Gyulam Ducem bello domuit, e cujus victoriae spoliis Ecclesiam hanc Albensem Transilvaniae natam contendunt.“ (Szeredai A. „Series ant. et rec. Episcop. Trans.“ A. Carolinae. 1790. I. l.) Benkő József így ír: „Christianam religionem pater divi regis Stephani Gejza in Hungariam admisit, Scythicorumque rituum ac morum aliquam induxit mutationem. At religio christiana virtute S. Stephani, primi Hungarorum regis inter Hungaros aeque ac Transilvanos perfectius fundata fuit et providentia subsequentium regum conservata. Transilvania, ubi an. 1003. Episcopatum Albensem fundaverat, an. 1010. in universum ad

Christum conversa perhibetur. (Benkő „Transsylvania.“ II. R. XIII. fejt. 139. l.) És ezen állításának bizonyítására idézi F a s c h i n g o t „Nova Dacia“, II. R. 105. l. — Az 1846-ban kiadott erdélyegyházmegyei S c h e m a t i s m u s b a n pedig ezt olvassuk ezen püspökség alapításáról: „Transsylvania potitus s. Rex Stephanus, eo praeprimis curas suas convertit, ut in hac etiam provincia christiana religio majora in dies capiat incrementa, firmioresque figeret radices, atque ideo omnium domesticorum Scriptorum consensu Albae-Juliae, hodie Carolinae, Episcopatum et Capitulum instituit, ac utrumque amplissimis possessionibus locupletavit. Ipsae quidem literae fundationales primigeniae temporum injuria perierunt, earum tamen defectum aliquatenus supplere censi possunt: 1. Belae IV. regis de anno 1246. et Stephani V. R. de an. 1263. fasc. 3. n. 50. Cistae Cap. — 2. Ladislai II. R. de a. 1282. fasc. 1 n. 75 Cistae Cap. — 3. Andreae I. R. de a. 1296. fasc. 2. n. 49. Cistae Cap. — et ejusdem Ladislai R. de a. 1291. fasc. 6. n. 25. Cist Cap. — „Erdély különállását -- írja Szilágyi Sándor — István nem bántotta. Vajdává (mivel a legyőzött Gyulát a vajdaságtól megfosztotta) egy Zsolt nevű főurat nevezett ki, ki azonban csak a magyar területen vitte a helytartóságot. Behozta a várszerkezetet ugyanezen részekre vonatkozólag, s a nemességnek mindazon fokozatát, mely ezzel kapcsolatban volt. A keresztény vallás megszilárdítása végett pedig egy r ó m a i p ü s p ö k s é g e t állított fel, gondoskodott térítőkről, papokról s ideiglenes könnyű művű fából készült egyházakról.“ (Szilágyi S. „Erdélyország története.“ Pest. 1866. I. 16. l.) Ugyanezen véleményt osztják még igen számosan azok közül, kik ezen tárgyról irtak s kiknek elég legyen Knauz Nándor után csak munkáira hivatkoznom. Szentiványi: Catal. Episc. Transsylv. Dissert. paral. 81. l. Lehotzky: Episcopi Transsylv. Stemmograph. I. 61. l. Kovachich: Transsylv. Indices. 388. l. — Seivert: Entwurf des Siebenbürg. Bischöfe. Siebenbürg. Quartalschrift. I. — Fejér György: Relig. Init 118. l. és Codex Diplom. VII. II. 270. l. — Czinár: Index 9. 458. 522. l. — Jerney: Fehérvári (erdélyi) káptalan. M. Tört. Tár. II. 51. l. — Zerich Tivadar: A károlyfehérvári székesegyház. M. Sion. I. 42. 263. l. — Cornides Daniel: Bibliotheca Hung. Pest. 1792. 273. l. — Series Epporum. Transsylv. ab. a. 1114—1762. Kézirat a Nemzeti Muzeumban. II. 478.

I. Grf. Kemény Józ. Vicisitudines Rel. et Cleri R. Cath in Transsylv. Kézirat az esztergomi könyvtárban. — Hogy pedig az alapítólevél s más e korbéli okmányoknak hiányában, ezen általános véleménynek minő történeti alapja lehet, azt fölfejti nekünk K n a u z Nándor a már idézett L á n y i - f é l e „Egyháztörténelem“ I. k. 332. lapján foglalt jegyzetében, a hol ezt mondja: „Hogy az erdélyi püspökséget Szent István alapítá, régibb okmányok hiányában, Máté erdélyi vajdának 1277. évi levele, melyben a püspökségnek 45 márka finom ezüstöt adományoz, így bizonyítja: „Sanctam matrem Ecclesiam b. Mihaelis de Alba, que sedes est episcopalis, per divum Sanctumque olim regem nostrum Stephanum beate memorie jam fundatam et aedificatam, perque subsequos divos sanctosque Reges ditatam.“

Kétséget nem szenved tehát, hogy az erdélyi püspökséget Szent István király alapította s hogy ennél fogva a gyulafehérvári székesegyháznak legalább alapját ezen szent és buzgó király vetette meg. Azt azonban nem tagadom, sőt készséggel engedem meg, hogy a Szent István király által ó-keresztény bazilika izlésben épített templom nem maradt fenn s a most álló gyönyörű román templom csak a XI. század vége felé épülhetett, miként ezt alapos készütséggel kimutatta Müller: Die kirchliche Baukunst des römischen Styles in Siebenbürgen. Wien, 1859. 16. l. s így igazuk van azoknak, kik Szent László királyt tartják ezen mostani székesegyház újra építettőjének, kivéve a később csatolt részleteket, kiről a már említett erdélyi Schematismus azt jegyzi föl: „S. Ladislaus, qui sub fine seculi undecimi gloriose in Hungaria regnavit, Ecclesiam hanc Albensem regia largitate locupletavit, ut prodit biographus ejusdem Sancti Regis Corsendoneanus apud Cl. Katona Hist. Pragm. Hung. P. I. pag. 463.“ Az itt hivatolt életrajzban ugyanis az mondatik ezen Szent királyról: „Duos quoque Episcopatus ordinavit et regia liberalitate locupletavit.“ És hogy melyek lehettek ezen püspökségek, arra nézve felvilágosít bennünket Temesvári Pelbárt, midőn így ír: „B. Ladislaus monasteria Episcopalia duo construxit, scilicet Váradinense et Albense.“ Hogy pedig itt sem a püspökség, sem a székesegyház eredeti alapításáról nem lehet szó, hanem csak azoknak gazdag megajándékozásáról, illetve az utóbbinak megújításáról, vagyis újból való

rendezéséről, rendbehozataláról, azt tanusítja az életirő azon kifejezése: *ordinavit*; mert miként Katona helyesen jegyzi meg Ganóczyval szemben, ki a váradi püspökség alapítását, ezen helyre támaszkodva, Szent Lászlónak akarta vindikálni, nagy különbség van az *ordinavit* és *fundavit* között.

Mennyire általános, mindenki által vallott és senki által kétségbe nem vont vala ezen nézet, ennek kimutatásául nem tartom érdektelennek bővebben is hivatkozni azon heves irodalmi vitára, mely a váradi püspökség alapítását illetőleg egy részt Pray, Katona és Cornides, másrészt pedig Ganóczy György között kifejlődött. — Midőn ugyanis Ganóczy azon véleményének támogatására, hogy a váradi püspökséget nem Szent István, hanem Szent László alapította, hivatkozott Temesvári Pelbárt fenidézett azon szavaira: „B. Ladislaus monasteria Episcopalia duo construxit, scilicet Varadinense et Albense” — Katona, hivatkozva azon általános tudatra, mely szerint a fehérvári püspökséget Szent István alapította, Pelbárt ezen szavait úgy értelmezte, hogy azokban nem püspökségek alapításáról, hanem vagy a püspöki laknak, vagy a székes templomnak fényesebb felszereléséről, kijavításáról lehet szó, irván a következőket: „Sicut enim Albense monasterium eppale non ita s. Ladislaus construxit, quasi dioecesim Transsylvaniensem ipse primus erexisset, sed quod Eppatum, illic a s. Stephano conditum, ornaverit, vel aedem eppalem, aut Ecclesiam cathedralem splendidius educendo —; ita de Varadinensi quoque sentiendum esse, par utriusque descripti ratio postulat.” Ganóczy érezte ezen érvelésnek súlyát s hogy véleménye mellett annak dacára megmaradhasson, szövegmásításhoz folyamodott, irván: „Pelbart dicere volebat Varadinensem et Zagrabensem.” Midőn pedig Katona felhívja, hogy fejtse föl, minő alapon csusztatja be Pelbart szövegébe „Albense” helyett a „Zagrabicense” szót, Ganóczy azt válaszolta, hogy Pelbártnak „Zagrabicense”-t kellett írnia, mivel „Albense”-t nem írhatott, „quia Albensem s. Stephanus condidit”. (Lányi — Knauz. Egyháztörténelem. I. 325. 1.)

De nem hagyhatom figyelmen kívül újabb történetiróinknak ellenvéleményét, mely szerint ezen püspökséget nem Szent István, hanem Szent László alapította s melynek legújabbán nagy alapos-sággal, széles tudással és erős logikával ugyan, de talán mégis egy

kissé tulságos merészséggel hangot adott Karácsonyi János fiatal tudósunk a „Katholikus Szemle” 1896-iki évfolyamában, „A honfoglalás és Erdély” címen megjelent szép értekezésében.

Karácsonyi, kinek ezen értekezésében célja bevitatni, hogy Erdély Szent István uralkodása előtt nem volt lakott föld, azt Töbötöm s utódai nem birták, sőt maga Szent István sem foglalta el egyszerre, hanem csakis az 1020--30 évektől kezdve csatoltatott részenként Magyarországhoz, ezen céljának kivitelében nagy akadályra bukkan az erdélyi püspökség alapításában. „Mert, mondja igen helyesen, ha való, amit eddig csaknem mindenki hitt és hirdetett, hogy az erdélyi püspökséget Szent István, még pedig Gyulafehérvár székhelylyel alapította, akkor természetesen régen megülték azt a magyarok; hisz sivatag pusztaság számára nem kell püspökség. De vajjon, kérdi, csakugyan Szent István alapította-e, s ha úgy volna, Gyulafehérvárt alapította-e meg a püspökséget?”

A fölvetett kérdésre természetesen, céljának megfelelően, úgy felel, hogy az erdélyi püspökséget, nem Szent István alapította, vagy ha ő alapította, nem Gyulafehérvárt, hanem azon megyék valamelyikében, melyek Magyarországból régen az erdélyi püspökséghez tartoztak, u. m. Szatmár-, Szilágy-, Ugocsa- és Máramaros-megyék, s a melyekben legnagyobb birtokai feküdtek, és innen helyezte át Gyulafehérvárra később Szent László.

Hogy ezen véleményét bebizonyíthassa, mindenekelőtt a mult század elejéről kelt h a m i s i t v á n y n a k mondja Máté vajdának fennebb idézett adomány-levelét, melyet egész terjedelmében Fejér adott ki „Initia religionis apud hungaros” című művében a 241. lapon. Ezen állítását nem indokolja, csak egyszerűen hivatkozik a Századok 1894-iki évfolyamára. Én sem bocsátkozom ennek részletes vitatásába, csak azt jegyzem meg, hogy ezen okmánynak hitelességét oly tekintélyes történészek ismerték el, kiknek kritikájában én teljesen megnyugszom. A többek között csak egyik erdélyi halhatatlan emlékü történetbúvárunkra, Kemény Józsefre hivatkozom, jelesen azon értekezésére, mely a Magazin für Geschichte . . . Siebenbürgens v. Ant. Kurz. Kronstadt. 1845. I. 230. l. jelent meg.

Azután azt mondja Karácsonyi, hogy Hartvik ugyan Szent Istvánnak 10 püspökség alapítását tulajdonítja, de ki jogosít fel

bennünket, hogy ezen püspökségek közé az erdélyi is odaszámítsuk? — Véleményem szerint feljogosít bennünket erre azon egyszerű körülmény, hogy ha a Szent László idejében fenállott püspökségekből leszámítjuk azokat, melyekről biztosan ki lehet mutatni, hogy azokat nem Szent István alapította, az erdélyit is elvéve, nem marad meg annyi, hogy a 10-es szám kijöjjön. Ha pedig Karácsonyi Hartvikot is kétségbe vonná, miként ezt sejteti, utasítom őt Stillinghez (Vita S. Stephani. 1—6. II.), a hol a szintén kétségeskedő Schwartz Gotfriddal bánik el alaposan nevezett író.

Karácsonyinak azon véleményére nézve továbbá, hogy ha Szent István alapította is az erdélyi püspökséget, azt nem Gyulafehérvárt, hanem a fennebb említett megyéknek valamelyikében alapította s csak később helyeztetett onnan át Gyulafehérvárra, röviden csak azt jegyezem meg, hogy az erdélyi püspökségnek más székhelyéről, mint Gyulafehérvár, s ennek más helyről való idetelepítéséről sem okmány, sem hagyomány eddigelé nem tud semmit. Azon érvelése pedig, hogy az erdélyi püspökségnek ott kellett feküdnie, hol birtokainak zöme volt, saját bevallása szerint is „csak okoskodás, s nem valóságos történeti adat“. Valóban az. Valamint ilyen „csak okoskodás“ az is, midőn azt mondja, hogy Szent István azért sem alapíthatta az erdélyi püspökséget, mert ezen püspökség egyháznak védő szentje Szent Mihály; ugy de a valóban Szent István által alapított veszprémi székesegyháznak is védőszentje Szent Mihály. Már pedig „hihetetlennek látszik, mondja, hogy Szent István két székesegyházat épített volna Szent Mihály tiszteletére“.

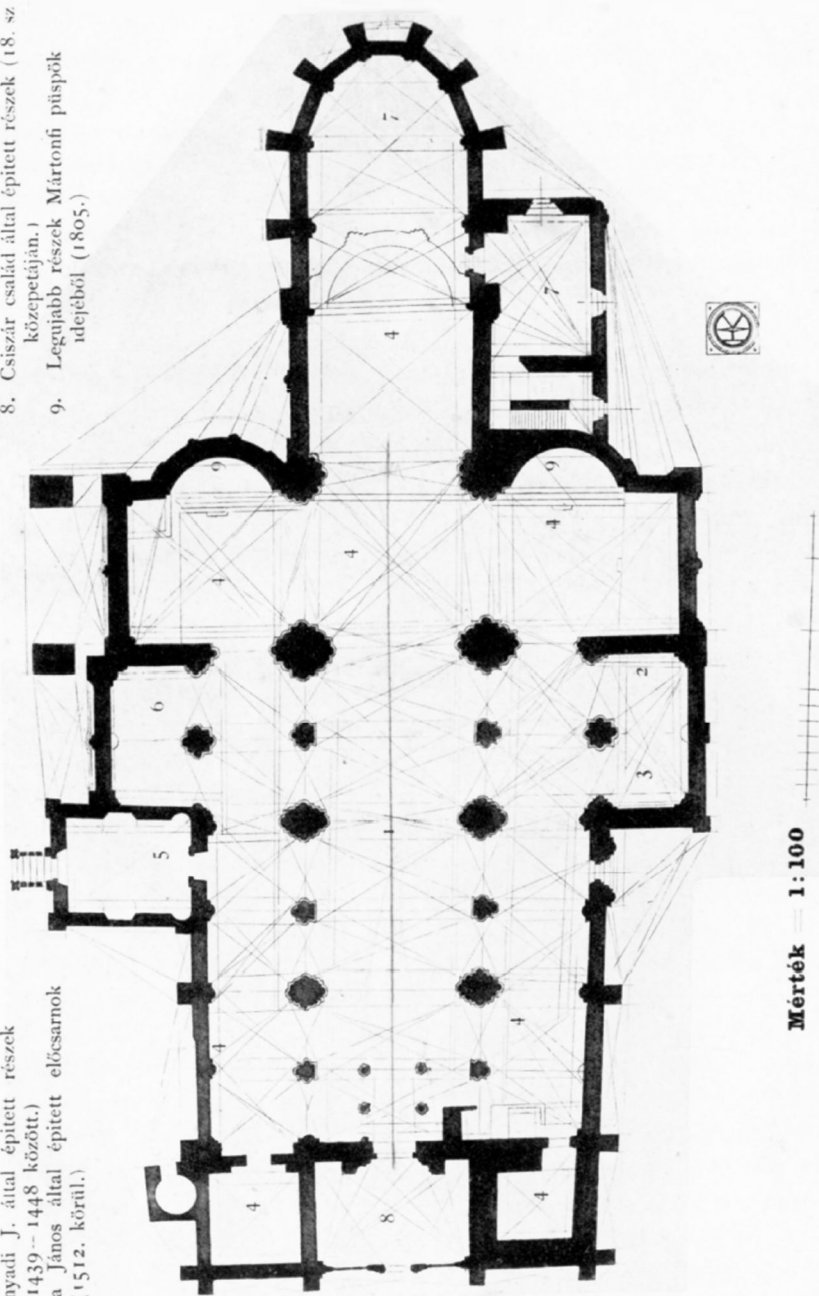
Vége Karácsonyi azon véleménye megokolásául, hogy az erdélyi püspökséget nem Szent István, hanem Szent László alapította, vagy legalább ő helyezte át eredeti ismeretlen helyéről Gyulafehérvárra, mint egészen döntő, s még eddig figyelembe sem vett, évrre hivatkozik Temesvári Pelbárt fenneb idézett azon szavaira: „B. Ladislaus duo monasteria episcopalia construxit scilicet Varadiense et Albense“. — Igen, de már fennebb láttuk, hogy Katona figyelmeztette Gánóczyt, hogy a „monasterium“ alatt nem érthető „püspökség“ s midőn Gánóczy mindennek dacára Thuróczynek is hasonló helyére hivatkozott, Katona csak ennyit válaszolt: „Quia hic Thuroczius „m o n a s t e r i u m“, non episcopatum, a D. Ladislao fundatum asserit, docendum Gánóczyo fuisset etiam episcopatum

monasterii nomine sumi posse. Hoc non praestito, nihil praestitit.“ (Epist. II. 34. I. Lányinál.) Pray pedig példákkal is megmutatta, hogy a monasterium nem egyértelmű az episcopatus szóval. Én sem mondhatok Karácsosynak ezen argumentumára egyebet: „Hoc non praestito, nihil praestitit.“ Mig be nem bizonyítja, hogy a monasterium episcopale kifejezéssel valamikor valaki püspökséget akart jelezni, addig Pelbártból vont és döntőnek vélt bizonyítékát ilyenek el nem fogadhatjuk.

A mi most már a Szent István által épített székesegyháznak keletkezését illeti, többen, és ezekhez csatlakozik Szeredai Antal („Collectio continens tabulas vet. et rec. monumentorum, quae in Templo Alba- olim Juliensi, nunc Carolinensi in Trans. sunt fueruntque locata“. A.-Carolinae. 1791. II.) valamint a többször hivatolt erdélyi Schematismus is (1846. év, 83. l.), azt tartják, hogy Szent István a régi Alba-Iuliában létezett római pogány templom helyébe építtette a székesegyházat, vagy úgy, hogy azt átalakította, vagy pedig, a mi valószínűbb, azt leromboltatta és annak romjaiból egészen új templomot építtetett a keresztény izlésnek és szükségletnek megfelelően. Ezen nézet megokolásául hivatkoznak l. azon feliratos római kőre, melyet Stieröchsel, máskép Taurinus István fehérvári kanonok és püspöki általános helynök szerint (Stauromachia seu Bellum rusticum. 1519. 448 l.), Geréb László erdélyi püspök (1476—1501.) a székesegyház falába beillesztetett, a melyet még ott látott Reichersdorff, Szilágyi szerint Reichersdorfer György, I. Ferdinand király udvari Secretarius 1550-ben s a melynek felirata így szól: J. O. M. Et. Junoni. Regin. Pro. Sal. Imp. M. Aur. Antonini. Pii. Aug. Et. Juliae. Aug. Matris. Aug. M. Ulp. Mucianus. Miles. Leg. XIII. Gem. Horologiar. Templum. A. Solo. De. Suo. Ex. Voto. Fecit. Falcone. Et. Claro. Coss. — 2. Az északi előcsarnok homlokzatán és a templom oldalfalaín szétszórva látható pogány mitológiai alakokat ábrázoló domborművekre. — 3. A csaknem 2 bécsi öl szélességű alapfalazatra, melyet legutóljára akkor földtek föl, midőn Stoyka püspök 1753-ban a régi szentély helyébe ujat építtetett. — Hogy mennyire elfogadható következtetést lehet vonni ezen okokból a templom pogány eredetére, azt eldönteni sőt részletesen megvitatni sem akarom. Annyi mindenesetre bizonyosra vehető, hogy a dákok, mint a rómaiak idejében volt templom ezen

1. A legrégibb rész (Szent Lászlótól 1277.)
2. A régi sekrestye (1287—1291.)
3. Eredetileg Szt. András kápolnája (1330—1356 időközben.)
4. Hunyadi J. által épített részek (1439—1448 között.)
5. Laza János által épített előcsarnok (1512. körül.)

6. Váradi F. által újra felépített kápolna (1516—1525. időközben)
7. Mária Theresia idejében épült rész (1740—1753. időközben)
8. Csiszár család által épített részek (18. sz. közepétáján.)
9. Legújabb részek Mártonfi püspök idejéből (1805.)

Csányi Károly eredeti rajza után fényképezte Dr. Cserni Béla.

Székesegyház alaprajza.

előkelő pozícióval birt ősrégi városban; de hogy az hol feküdt, azt ugyan még sejdíteni is alig lehet; ez azonban nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy a püspökséget e helyen megalapító szt. király a régi pogány templomnak használható részeit fel is használta az ő általa építtetett keresztény templomhoz. Csakis a felhozott okok közül a másodikra, vagyis a templom külső és belső falain szerteszórtan található állítólag pogányalakokra nézve kívánom az igazság kedvéért megjegyezni, hogy ezek az alakok éppen nem pogány, hanem mindannyian keresztény eredetűek, mert nem egyebek, mint részint a reneszánsz építészeti ízlésnek ornamentális diszitményei, miként ezt a reneszánsz stílusban épített Lázó-féle előcsarnok megkivánta; részint pedig a keresztény szimbolikának ismert alakjai, melyek egykor a román ízlésű szentély apszisát díszítették rendben elhelyezve, s onnan jutottak azután a templom különböző helyeire, minden rendszer nélkül, mikor a román alsó szentély a csucsíves felső szentélylyel kibővített.

II. L e i r á s a.

Ezen valóban főszege és történeti szempontból úgy, mint műbecs tekintetében nevezetes épület, melynek „falairól egy szebb, dicsőbb kor tekint le a vándorra,“ (Lukács B. Magyarország képekben. 1867. évf., 33. l. ezen székesegyházról.) a gyulafehérvári vár területén, ennek délnyugati részén, keletről nyugatra elnyúlólag fekszik; keleti, északi és nyugati oldalain eléggé szabadon, de déli részén a tűzérkaszánya és káptalani épületek által nagyon közlelő határolva. Falazata, oszlopai és pillérei remek faragott kőből vannak. Hossza a régebbi méretek szerint 261, legnagyobb szélessége 120 és falainak magassága 60 bécsi láb. Alapidoma római kereszt. A föelrendezés három hajós és bazilikális, amennyiben a főhajó a mellékhajók fölött kimagaslik és oldalvilágítást nyer. A mellékhajók magassága és szélessége félakkora, mint a főhajóé. A hossz- és kereszthajó találkozására felett eredetileg gúla-alakban kiemelkedő, úgynevezett középtorony állott, melynek nyomait ma is jól láthatni a padláson. A nyugati oldalon két torony volt, ezek közül az északi oldalon levő ma csonka, a déli mely jelenleg az egyház főtornya, 50.00 m. magasra emelkedik. Az északi csonka-

torony mellett még külön kis lépcsőtorony is volt, a másikba régen a templom belsejéből jártak fel, ma kívül van ennek is feljárati lépcsőzete.

A templom három főrésze oszlik, u. m. a szentélyre, hajóra és előcsarnokra.

1. A s z e n t é l y felső és alsó részből áll. Az alsó szentélyből a felsőbe három lépcső vezet föl. A felső szentély mely a régi alsó szentélyhez csak később építettett, má nyolc-szögű apszisban végződik. Az eredeti szentély ugyanis nem nyult ki annyira, mint a mostani s félkörű apszisban végződött, melynek alapfalai a kriptában most is láthatók, sokkal magasabban feküdt, mint ma, miként ezt a későbbi leeresztés által megnyúlt, szokatlan pillértalapatok mutatják, s csakis a papság befogadására szolgált, miért is régi elnevezés szerint presbyteriumnak vagy chorusnak neveztetett. Mert az oltár az akkori szokás szerint, a hossz- és kereszthajó metszete, vagyis a középnégyzet alatt volt egészen szabadon és a miséző pap a chorusban levő papságtól környezve a hajóban levő hívekkel szemközt állott. Ezen régi alakját a szentélynek Hunyadi János változtatta meg, ki a törökök felett Nagyszebennél 1442-ben nyert győzelme emlékére a zsákmányul jutott nagy mennyiségű kincsből fölépítetvén a tövisi, magyar-orbói és szentimrei, ma is fennálló góthstíli templomokat, a törökök által 1438-ban nagyon megrongált ezen püspöki székesegyházat is, hol eltemettetni kívánt, (Szeredai A. Notitia. Capit. Alb. Trans. 88. l.) teljesen restauráltatta, a félkörű apszist eltávolíttatta, a régi szentélyt tetemesen meghozszabíttatta s azt góthstíli nyole, szintén tiszta góthizlésű, ablakkal áttört apszissal látta el.

Hogy ezen csuesives szentélynek első építtetője csakugyan Hunyadi János volt, azt egykoru oklevelek hiányában érdekesen vitatja be Bunyitay Vince, hivatkozván először a régi hagyományra, melyet majd Kaprinay Istvánnál (Hungaria Diplomatica. I. 419. l.), majd Benkő Józsefnél (Transsilvania. I. 180. l.) találunk följegyezve s a melyet építészeti szempontból is megerősít Henszlmann Imre (Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stíli műemlékei. 82. l.); továbbá azon körülményre, hogy a nagy kormányzó, bárha már a Hunyadiak főfészke, a vajdahunyadi várkastély s benne a temetkezésre alkalmas kápolna készen volt 1450-ben, mely évben

V. Miklós pápa búcsúkat kötött hozzája, mégsem itt, hanem a gy.-fehérvári székesegyházban kívánt eltemettetni s tényleg ott is temettetett el és a sirja régen ott állott a szentélyben, mint Izabella és János Zsigmond sirjai. De mert a középkori egyházi szokás szerint ilyen előkelő helyekre csakis királyok, főpapok, védurak vagy nagy jötevők sirjait helyezték, Hunyadi Jánosnak sirja is nem annyira, mint az ország kormányzójáé, mint inkább ezen templom jötevőjéé állíttatott ezen diszes helyre. E jötevőség pedig épen akkor, midőn a törökök által 1438-ban feldult székesegyház csaknem romokban hevert, nem állhatott egyébben, mint annak nagyobb mérvű restaurálásában, mire neki kellő alkalmat és anyagi erőt nyújtott a megvert törököktől elvett gazdag zsákmány is (Bunyitay V. A gyulafehérvári székesegyház későbbi részei. Budapest. 1893. 4. 5. l.)

A Hunyadi János által emelt ezen újabb szentély idők folytán nagyon megrongálódván, azt 1753-ban Sztoyka Zsigmond püspök, Mária Terézia királynő segítségével, a régi alapokon és izlésben egészen újra építtette, az evangélium oldalán elhelyezett márványkőbe vésett ezen felirat szerint: „D. O. M. Sanctuarium hoc, vetustate labefactatum, ruinaeque proximum, Francisco I. augusto corregente, pia Mariae Theresiae augustae, Hungariae Bohemiaeque reginae et principis Transsilvaniae munificentia, cura Sigismundi Antonii Sztoyka ad veterem plane formam solo restituit, post octennis belli in excidium augustae domus austriacae ab invidia concitati molem. Pace terris austriacis Aquisgrani reddita, anno quinto, Domini M. D. C. C. LIII.“

Ezen új felső szentély apszisában emelkedik ma a Sztoyka püspök által 1760-ban készíttetett barokkstilű főoltár, mely fölött a legújabb időkik egész a tetőzetig felnyúló, fából készült oszlopokon nyugvó koronázat állott, igen tetszetős kinézést kölcsönözve az oltárnak, melyet azonban, sajnos, korhadt volta miatt 1897-ben el kellett távolítani. A reneszánsz stilben épült támlás oltár anyaga ugyan fa, de a faragó művészetnek valódi remeke. A hatalmas tabernaculum fölött, hét oszlopon fekvő kupola alatt van elhelyezve az oltár méreteinek megfelelő oltárfeszület. Két oldalán két-két angyal van; a lecke oldalán az egyik angyal buzakévét, a másik kenyereket tart kezeiben; alább a tábla mezejében gyönyörű domborvéset, mely a mannaszedést ábrázolja; az evangélium ol-

dalán pedig az egyiknek kehely van kezében, melybe a másik szőlőfürtből bort sajtol kezével; alább itt is hasonló dombormű, mely az Üdvözítőt a két emmauzi tanítvánnyal asztalnál ülve s a kenyeret szegve tünteti föl. Az oltár felső része gazdagon van aranyozva; dus és még ma is jó karban levő megaranyoztatását az említett koronázattal, kanonoki stallumokkal és a szószékkal együtt gróf Batthyáni Ignác nagynevű püspöknek köszöni. A tabernaculumtól jobbra és balra 6 nagyobb és négy kisebb gyertyatartó van elhelyezve. A mostani gyertyatartók gazdagon ezüstözve bronzból vannak s góthstilben készültek. 1880-ban állítottak be a székesegyház költségén a régi barokkstíli gyertyatartók helyébe, melyek újra ezüstözve ma a Szent Mihály Szent Károly s fájdalmas Szüz oltárain vannak alkalmazva.

A főoltártól jobbra, a szentély északi oldalának közepén van a zöld selyemmel bevont mennyezetes püspöki trón, mely 1898-ban vonatott be újból s ugyanakkor cseréltettek ki a barokkstíli székek és közönséges imazsámoly, góthstíli székekkel és imazsámolylyal a székesegyház költségén; ezzel szemben pedig mennyezet nélkül áll a vécsernye-szék, közvetlen mellette a barokkstíli ajtó, mely a mai szintén barokkstíli sekrestyébe vezet. Ezen sekrestye alsó és felső részből áll; az alsó rész a káptalan és papság öltözködési helyeül szolgál, a felsőben pedig a kincstár, azaz a régi és újabb keletű értékes istentiszteleti edények s öltönyök vannak elhelyezve. Létét Demeter Márton nagyprépostnak köszöni, ki azt a déli mellékhajójában levő régi sekrestye helyett 1730 táján építtette. A szentély mindkét oldalfalában, félköríves fiülkében, a sárkányt lándzsájával átdöfő Szent Mihály főangyalt ábrázoló remek kivitelű domborművek láthatók.

Az alsó szentély két oldalán emelkednek a kanonoki stallumok, összesen 12, szintugy mint a főoltár fából, de remek faragványokkal ékesítve s megaranyozva. Az egyes stallumok hátsó támláját a próféták és patriárkák életéből vett jeleneteket ábrázoló gyönyörű domborvésetek ékítik, fölöttük pedig az Üdvözítő, a b. Szüz és az apostolok fából készült, megaranyozott mellszobrai láthatók, mindenik a maga jelvényével. Ugyszintén itt vannak elhelyezve két oldalt a növendékpapok számára szánt padok is ezüst színre festve. Ezen szentély mindkét oldalán egy hoszúkás, félköríves és

egy kerek ablak van, mindenik az eredeti román stílnél sajátságos kis nyílással s befelé szélesedő haránt béllettel.

2. Az alsó szentélynél két lépcsővel mélyebben fekszik a templom hátsó része, mely szintén két részből áll u. m. a hosszahajóból és a kereszthajóból. A kereszthajó középnégyszete fölött emelkedik a diadalív nem egészen teljes félkörű ívezetben, mely a szentélyt a hajótól elválasztja s az északi úgy, mint a déli kar a keleti oldalon félköríves bemélyedéssel bír, melyek a mellékhajók apszisait képezik s a melyek közül az északiban Szent Mihály főangyal, a déliben pedig borromei Szent Károly tiszteletére fekete márványból készült oltárok állanak. Ezeket, valamint a fájdalmas Anya és Mindenszentek tiszteletét hirdető más két márvány oltár a fölöttök levő főpapi címerek szerint, melyekben G. M. E. T. betűk olvashatók, az 1716-ban százados romjaiból föltámasztott püspökség első püspöke, csikkarefalvi Mártonffy György állíttatta I. Rákóczi György erdélyi fejedelem monumentális síremlékéből, melynek többi feliratos maradványai az előcsarnokban most is láthatók.

Ezen oltárokon álló szobrok vannak alkalmazva és pedig a Szent Mihályén, melynek oltárképe Mihály főangyalt ábrázolja a sarkánynyal való viaskodásban, Szent Péter és Pál apostolok; a Szent Károlyén, melynek oltárképe borrh. Szent Károlyt tünteti föl, Szent István és László magyar királyok; a Mindenszentek oltárán, a Szentek seregét ábrázoló oltárképpel, magyar Szent Margit és Erzsébet; a fájdalmas Szűz oltárán pedig, középen a Pietával, Szent János apostol és Mária Magdolna gyönyörű kivitelű, fából készült szobrai, melyek a régiek helyébe, szintén a székesegyház költségén, a „Rétay és Benedek” budapesti műintézet közvetítésével, 1898-ban állíttattak be 4000 frt. árban. A szoboralakok ugyanazok, mint a régiek, kivéve a fájdalmas Szűz kápolnájában levő Szent János és Magdolna szobrait, melyek helyén előbb „Viktoria” és „Fáma” istenasszonyai állottak nagy kiterjesztett szárnyaikkal.

A kereszthajóban még négy kisebbszerű, fából készült, fehérszínnre festett s nem a legdusabbban aranyozott oltár van elhelyezve; egyik az északi, másik a déli keresztkarokat zárófalaknál, előbbi Szent György lovag tiszteletére Tamási György kanonok által († 1782.), utóbbi nepomuki Szent János tiszteletére, jelen alak-

jában gróf Batthyáni Ignác püspök által állítva; a harmadik az alsó szentély északi, a negyedik ugyanannak déli végénél levő oldaloszlopokhoz erősítve emelkedik, előbbi Szent József, utóbbi a Szepőlő telen Szűz tiszteletére, — alapítójuk, miként a főoltárnak, kanonoki stallumoknak és szószéknek, valószínűleg a szentély restauratora, Sztoyka Zsigmond br. püspök. -- Szent Mihály és Szent György oltárai között foglal helyet a kereszttelőkút és oltár, fölötte az Üdvözítő megkeresztelését ábrázoló mesteri kéz alkotta képpel. — A kereszthajó négy ablakon át nyer kellő világítást; ezek közül kettő a keresztkarok záró falain, kettő pedig a nyugati oldalfalakon van elhelyezve. Utóbbiak ősi román kis ablakok; előbbieket pedig a késői román izlést hirdető nagyméretű hosszukás ablakok, melyek a régi s most is jól kivehető hatalmas körablakok helyett állítottak be, valószínű, még a Hunyadi János-féle restauratio előtt, erre vall román izlésű alakuk.

A hosszuhajó hatalmas méretű rakott pillérek által két mellék- és a főhajóra oszlik. A pillérek és az oldaloszlopok kapiteljei mindmegannyi remekei az építőművészetnek s részint francia, részint olasz és német mesterek művei, miként ezt a levéldiszkek különböző iskolákra valló alkalmazásai tanusítják. A főhajó átmeneti izlésben tartott boltozatát, valamint az ehhez hasonló boltzatokat, a keresztboltozat zárókövében elhelyezett családi cimer (kétfejű sas, hosszukás testtel, lelógó szárnyakkal, két felé álló lábakkal, farka gyűrű által csomóba fonva) tanusága szerint Szécsi András püspök (1319—1356.) építtette, a régi, valószínűleg, félköríves boltzat helyett.

A főhajóban vannak elhelyezve a sötét szürkére festett s Kovács Miklós püspök bőkezűségét hirdető padoka hívők számára. Az északi oldalon, a középső pillérhez erősítve emelkedik a szószék, mellkasán az evangeliumi magvetőt, az irgalmas szanirítánust és a Jó Pásztort, támláján a Szentlélek eljövetelét ábrázoló domborvésetekkel, mennyezete fölött pedig Keresztelő Szent János ismert alakjával.

Az északi mellékhajóban, annak keleti részén van az eredetileg Szent Anna tiszteletére szentelt, ma a fájdalmas Anya kápolnájának nevezett temetkezési kápolna, melyet Szécsi András püspök építtetett, Várdai Ferenc püspök

Fényk. Sauer György.

A szekesegyházi főhajó.

(A főoltár felé nézve.)

Fényk. Dr. Cserni Béla.

A széksegyházi szentély.
A főoltár régebbi oszlopdíszével.

(+ 1525) pedig kibővítettett úgy, hogy a kápolna oldalfalát lebontatta és 1.00 méterrel küljebb a régi anyagból újra fölépíttette; egyszersmind a falba nagyobb félköríves ablakokat töretett és a Lázó-féle előcsarnok főpárkányát e kápolnára is alkalmaztatta, miként ezt a kápolna északi falán, a két ablak közé helyezett gyámkő alján, a Visconti-féle siremlők fölött levő, Franciscus Várdai kezdetű felirattal ellátott s a kápolna egyik keresztboltozatának zárókövében is látható ismeretes Várdai cimere (mezejében vízszintesen egymás fölött fekvő három ék, mások szerint vadkanagyar) kívül a párkányban levő ezen felirat tanúsítja: „Deo Optimo Maximo et Divae Annae. Episcopus Franciscus Vardanus erexit.“ Várdai püspök ezen kápolna befejezésére s abban oltár felállítására az 1524. évben okt. 22-én kelt s a kismartoni levéltárban őrzött végrendelete szerint 500 frtot hagyományozott, miből kitetszik, hogy ezen kápolnában eredetileg Szent Anna tiszteletére emelt oltár volt, melyet Mártonffy György püspök cserélt ki a mostani, a fájdalmas Szüz tiszteletére emelt fekete márvány oltárral s régi neve is ekkor nyerte mostani elnevezését. Hogy ezen kápolnát eredetileg Szécsi András püspök építtette, kitűnik onnan, hogy miként Bunyitay helyesen megjegyzi, a kápolnát az ott eltemetett püspökök közül valamelyik építtette, és pedig az a melyik közülök legelőbb volt Erdély püspöke. Ez pedig Szécsi András, ki, miként sirirata mutatja, 1356-ban, tehát az összes ott eltemetett püspökök közül a legrégebb halt meg s oda lőn eltemetve. Ezen kápolna most vasrácsozattal két részre van osztva; a keleti részben van az említett oltár, a nyugatiban pedig az 1898. évben, Domsa Péter gyulafehérvári r. k. elemi iskolai tanító által tett alapítványból beszerzett és felállított Szentsir, mely célra addig a fájdalmas Szüz oltára szolgált. Az északi és nyugati oldalfalakba emléktáblák illesztvék, melyek a gyulafehérvári vár és székesegyház restaurációjánál érdemeket szerzett két olasz kőműves mester emlékét őrzik. Az északi oldalfalban levő márvány emléktáblán ugyanis, melyen felül Várdai püspök cimere s bal karjával halálfejre támaszkodó genius látható, a következő felirat van: „Morare viator! Mors nullam patitur moram. Joannes Morando Visconti, vir morum probitate clarus, qui nullam in Caesareis obsequiis expertus est moram, hic morari doctus. Architectonicae collonellus Carolinae, quam e cineribus Juliae illus-

triorem suscitavit. suos cineres tradidit, eademque incepta finem agnovit. Ob. Ann. M. D. C. C. XVII. Apr. VII. Aetatis suae LXV.“ — A nyugati táblán pedig, melynek homlokán halálfejen álló feszületet s alatta fára kapaszkodó koronás oroszlánt feltüntető családi címer van, a következő felirat olvasható: „D. O. M. Sta viator! Nec abi. Morare paulum et considera: lapis taciturnus loquitur famam multum aestimati murariorum magistri, domini Francisci Brili. Postquam Italiae patriam reliquisset, amore erigendorum Ecclesiae et fortalitiū aedificiorum, animam Deo, huic vero corpus reliquit. Albae-Carolinae. Anno M. D. C. C. XIX. die I. Maji.“ --- Továbbá az oltár előtti talapzaton három püspöki alak szemléltető teljes ornatásban.

Ezen három püspök Varju Elemér szerint (Archeologiai Értesítő 1899. évf.) a három Szécsi püspök, és pedig északról tekintve az első Domokos († 1368) a második András († 1356) és a harmadik István († 1519). Bunyitay szerint pedig (i. m. 8. l.) az első szintén Szécsi Domokos, a második Szécsi András és a harmadik Zudar Imre. Azonban nézetem szerint, mindkét vélemény téves. Varju Elemér téved, mikor a harmadik helyen Szécsi Istvánt véli eltemetettnek, mert ez, ha püspök volt is, de nem volt soha erdélyi püspök: azonkívül, miként Bunyitay a sirkövön látható s mezéjében csattot, az ónodi Zudarok címerét viselő címerpaizsból helyesen következteti, ezen harmadik alak senki más nem lehet, mint **Z u d a r I m r e** erdélyi püspök, kiről az 1846. erdélyi Schematismus 14. lapján azt olvassuk, hogy 1386-ban lett erdélyi püspök, 1389-ben halt meg és porai a fájdalmas Anya kápolnájában nyugszanak. Megerősíti ezt a sírfedőlap köriratában a fejnél levő párkányban olvasható ezen adat is: † Ob. Mill. CCC. Octuag. Nono. De Téved Varju Elemér s vele együtt az én nagy esodálkozásomra az oly szemes Bunyitay is, még abban is, hogy első helyre **S z é c s i D o m o k o s t** s második helyre, vagyis középre **S z é c s i A n d r á s t** helyezik. Mert az első helyen levő sírkő felirata világosan mutatja, hogy az nem az 1368-ban elhalt Domokosé, hanem az Andrásé, a kápolna eredeti alapítójáé, ki, miként a feliraton is láthatjuk 1356-ban ápril 23-án halt meg; a feliratnak ugyanis még egészen jól olvasható kezdete így hangzik: Anno. Milleno. Triceno. L. Quoque. Seno. Bis. Denis. Et. Tribus. Mensis

Aprilis. etc. A középső helyen pedig, melynek alakja, cimere és felirata is teljesen lekopott valószínűleg a Szécsi Domokosé, ki bátyját. Andrást közvetlenül követte az erdélyi püspöki széken.

A Szécsi-Várdai kápolnán túl erős tölgyfaajtó vezet az északi előcsarnokba. Ezen előcsarnok, mely a reneszánsz építészetnek egyik remek példánya, méltó arra, hogy Bunyitay leírása nyomán bővebben foglalkozzunk vele és alapítójával.

Az előcsarnok külső északi oldalát a középén nyíló ajtótól jobbra és balra egy félköríves, keskeny ablak tagozza: a két sarkon pedig egy-egy rovátkos pillér az ajtó főpárkányának magasságáig emelkedik. Ezen pilléreknek mind a négy oldalát domborművek díszítik. A jobbkéz felőli pillér alapzatának szemben álló mezején Szent Mihály főangyalt látjuk, lábainál a letiport sárkánnyal; oldalt a nyugat felé eső mezőben Sámson fojtogatja az oroszlánt; a déliben, a lólábu Lucifer vígyorog; a keleti mezőben pedig hosszú haju, szakállas, páncélos alak áll, jobbjában hosszú egyenes kard, baljában meg hosszuszáru kereszties paizst tartva. Végre a pillértörzsek szemben és oldalt álló részein egy-egy váza áll, s mindenik vázán egy-egy emberarcú szárnyas delfin hasal, pikkelyes farkát magasán felkunkorítva. A két fark azután a delfinek feje fölött összecsavarodik s mint egy csokor az épület szegletét díszíti. A pilléreknek koronázó oszlopfejük nincs, de annál inkább kiugrik felső tagjuk, a mely fölött, az ablak magasságában kagyló díszszel fődött fülke áll. Egykor talán szobornak helye, de most üres. — Szintén ily díszesek a balkéz felőli pillér alapzatának mezői is. Itt a szemben levő mezőben a hős zsidó nő, Judit emelkedik, kezében Holofernes fejével, lábainál meg a fejetlen hullával; oldalt a keleti mezőben Mózeset látjuk, a mint földreborulva, a tizparancsolat kőtábláit átveszi; a déli mezőben pedig fához kötve Szent Sebestyént; végre a negyedik, a nyugatra néző mezőben, és így szemben az előbb említett valószínűleg királyi alakkal, ennek mindenben hasonló párja áll. A pillértörzsek szemben és oldalt álló részein itt szintén ismétlődnek a vázák s rajtok a szárnyas delfinek az épület szegletére csavarodó farkukkal. Ismétlődik a kagylódíszszel fődött szegletfülke is, mely itt épen ugy üres.

Az ajtó jobb és bal oldalán szerényebb terjedelmű pillérek állanak, melyeknek mezeit olasz reneszánsz díszítés lepi el. Legalul

egy-egy Medusafő, ezek fölött egy-egy váza, melyekből virágfüzerek futnak fel, s ezeknek indái közt Jánus-fejek, szárnyaikkal összefogózkodó madarak, angyalfejek kandikálnak ki, legfelül pedig egy-egy vadember arca.

Az ajtó félkörű bélése szintén gazdagon tagozott; félkörének közepén egy szép Krisztus-fej áll, széles diéskörrel s azon az ismeretes krisztusi monogrammal. A fejhez jobbról és balról két-két angyalfej csatlakozik, mindenik két-két pár szárnynyal, melyekből kettő-kettő az angyalok nyakát kecsesen takarja.

Az ajtó ive fölötti négyszögü mezőben egy nagyobb szabásu, diófából készült cimere áll, melyet két szárnyas angyal tart. A cimera paizsban koronából nő, koronás oroszlán emelkedik ki, a paizson pedig püspöksüveg áll. A cimere fölött következő felírás van: Mathiam. Claro. Tetigit. Qui. Sangvine. Regem. Ista. Ladislai. Signa. Fuere. Gereb. — A paizs alján pedig e betűk állanak: Lad. Ger. Ep. Tr. azaz: Ladislaus Gereb episcopus Transsilvaniensis. Továbbá a cimere körirata is van, mely így szól: Patri B. M. Accepta. Referuntur. Ez tehát Gereb László erdélyi püspök (1476—1501.) cimere.

A Gereb-cimertől jobbra és balra római composit stíli oszlopfejek emelkednek, s egyiken is, másikon is két-két geniusz egyik kezökkel egy-egy cimere-paizst, másik kezökkel a paizs alatt egy-egy virágfüzért tartanak. A balkéz felőli paizson, egy lemetszett szőlővessző kétágu egymásba kapcsolódó hajtással s mellette a pápai cimere; ez II. Gyula pápa (1503—1513.) cimere. A másik négyelt paizson ismételve a magyar pólyák s a cseh oroszlán a szivpaizsban a gyűrütartó hollóval, a mely tehát Mátyás király cimere.

Mindezt a szobrászati dísz dusan tagozott s a sarokpillérek magasságáig emelkedő, erősen kiugró párkány koronázza. Ennek alsó részét gyöngyfüzér, a következő tagok tojásdísz, a középsőt kilenc angyalfej ékesíti, közbe-közbe nyilvessző-hegyekkel.

A párkány felett s a két ablak között, az ajtó oldalpilléreiivel egy vonalban ismét két alacsonyabb pillér emelkedik, melyeken szintén ornamentális dísz fut végig. Ezen két pillér között egy másik, az alsónál tágasabb mező nyílik, melyet épen úgy, mint a vele egy vonalban levő két sarok-fülkét, megfelelő kagylódísz fedez, két oldalt pedig ornamentális bélés vesz közre. A mező ma

már itt is üresen áll, de minden jel arra mutat, hogy hajdan egy egész jelenetet ábrázoló szobordisz volt abban alkalmazva, épen úgy, mint az előcsarnok belsejében a belső ajtó felett.

Az üres mező felett a gerenda-párkányzat fut körül az épületnek mind a három szabad oldalán, mely párkányzatot az említett pillérek fejei, a sarkokon pedig a kagylók felett levő cimeraipaiszok szakítanak meg. És pedig a jobbkéz felőli sarkon, szemben: főpapi kalap alatt egy félkerékből növényes szarvas, vagyis Bakócz primás (1497—1521.) címere; mellette a nyugati oldalon, ismét Mátyás király címere. -- A balkéz felőli sarkon pedig szemben: négyelt paizson, váltakozva, egyszarvu és iramló farkas, mely után a felső mezőben csillag áll, az alsó mezőben pedig előtte félhold, tehát a Zápolyai János, akkori erdélyi vajda címere. E mellett a keleti oldalon szintén négyelt paizs függ, melyen két szárny között varkocsos emberfő és növényes oroszlán ismételve váltakozik, a mely tehát Perényi Ferenc akkori erdélyi püspöknek (1508—1513) és Perényi Imre nádor, a püspök atyjának és ezen épület egyik jótévőjének címere.

Továbbá a jobbkéz felőli pillér fejét Szent Pál apostol mellszobra disziti, két oldalán egy-egy törrel, baljánál pedig, a gerendázat két alsó sík tagján, a következő felirással: *Multa. Doces. Hominum. Qui. Credere. Millia. Christo. Da. Mihi. Da. Rectam. Paule. Tenere. Fidem.* — Hasonlóképen a balkéz felőli pillér fejét meg Szent Péter apostol mellszobra ékesíti, két oldalán egy-egy kulccsal s jobbjánál, két sorban, szintén a gerendázat két alsó sík tagján e disztichonnal: *Limina. Qui. Astriferi. Reseras. Et. Claudius. Olympi. Pande. Mihi. Aethereas. Petre. Beate. Fores.*

Végül a gerenda-párkányzat középső tagján nagy antiqua betűkkel szintén felirat áll, mely ezen épületrész keletkezésének idejéről és építettőjéről nyújt felvilágosítást. A felirat a keleti oldalon kezdődik s végig megy az egész északi és nyugati oldalon. Azonban eleje hiányzik, mert a közvetlen mellette emelkedő Várdai-kápolna elfödi. Az elfödött részeket körülbelül husz betűt, a régi feliratok szokásos bekezdése alapján, kiegészítve, az egész felirat így hangzik: *Deo. Optimo. Maximo. Et. Beato. Michaeli. Patrono. Joannes. Lazoynus. Pro. Sua. Et. Bene. Merentium. Salute. Aedem. Hanc. Vestibularem. A. Fundamento. Aere. Suo. Erigendo. Dicando. Curavit. M. D. XII.* E felirat tehát világosan mutatja, hogy

ezen előcsarnokot Lazoyuus János építtette 1512-ben s így eszik ugy azoknak véleménye, kik a Várdai-kápolna feliratát olvasva s ezen feliratot figyelmen kívül hagyva, ezen előcsarnokot is Várdai püspöknek tulajdonították, ki pedig 1512-ben még erdélyi püspök sem volt, mint azoké, kik az ajtó fölötti alsó mezőben levő diszes Geréb-féle cimerre és feliratára támaszkodva, annak alapítójául Geréb László püspököt tartották, mert hogy miért került ezen cimere a többiekkel együtt ide, azt látni fogjuk az alapító élettörténetéből, de koránt sem azért, mintha ezen kápolnát Geréb püspök építtette volna, ki már 1501-ben megszűnt erdélyi püspök lenni, átvitetvén a kalocsai püspöki székre s 1512-ben nem is volt életben, mert a cimemben levő körirat őt már „beatae memoriae Pater“-nek nevezi.

Az előcsarnok keleti és nyugati oldalai már nem olyan gazdagok a díszítésben, mint ezt a szemben levő északi oldalon láttuk. A nyugati oldalon, a homlokzat ablakainak magasságában, van egy kerek ablak, peremén körirattal, de a mely már annyira megkopott, hogy csak néhány szó betűzhető ki belőle. Az ablaktól jobbra, a közepén s a homlokzat ajtajával egy szinten, kisebb ajtó-mélyedés van, mely azonban most be van falazva s hogy valamikor csakugyan ajtó volt, azt nagyon valószínűvé teszi a felette kiugró párkányzat és félkörű timpanon, valamint az itt elhelyezett díszítvények. A timpanon mezejében ugyanis cimerepaizs áll s felette püspöksüveg. A paizs mezejében egy jobb kar, mely három nyilat tart. A cimere fölött a félkörű párkányon a következő felirat olvasható: Praesulis. Antoni. Nitriae. Haec. Insignia. Fratris. — Ez a cimere tehát Antal nyitrai püspöké, ki nem más, mint Sánkfalvi Antal, az alapítónak, miként a cimere és a „fratris“ szó mutatja, közeli rokona. — A főpárkány alatt szintén egy distichonos feliratot találunk, mely így szól: Haec. Rosa. Quam. Cernis. Sculptam. Cum. Monte. Budensi. Gaudet. Udalrico. Nomine. Digna. Suo. — E felirat alatt, az ajtó berakott falán cimerepaizs fekszik, melynek mezejét egy pólya két részre osztja; a felső mezőben egy ötlevelű rózsza áll, az alsóban pedig három buzakalász. Ez tehát Budai Udalrich cimere, ki 1504–1522-ig gyulafehérvári székesegyházi örkanonok volt, (Schematismus. 1846. 49 l.) s kinek tehát, mint a templom akkori gondnokának jutott a szerenese az akkori kitünőségeknek ezen kis Pantheonában helyet foglalhatni. — A keleti oldal több

Fényk. Sauer György.

Az északi csarnok belső ajtaja.

mint felét, így az ott is középen levő oldalajtót egészen, az azon innen levő szintén köríves és köríratos ablakot pedig félig, a Várdai kápolna földi el és semmi dísz rajta nem látható.

Az előcsarnokba északról vezető ajtónak mind a két szárnya egyszerű famunka, a múlt század elejéről, amint azt a beléje karcolt évszám: MDCCCV. mutatja Annál díszesebb az ajtószárnyak feletti félkörű timpanon. Ez is fa ugyan, de szép növény- és gyümölcsdísz borítja. Legfelsőbb szélén itt is be van karcolva az alapítás évszáma: MDXIII.

Benn az előcsarnokban az oldalfalak, melyekről az ügyetlen vakolat 1898-ban horzsolgatott le magyarigeni kőfaragók által, szép faragott kövekből rakvák, s kivéve a déli oldalt egészen egyszerűek. A már említett ablakokon és vakajtókon kívül ugyanis, csupán körbe foglalt egyenszárú kereszteteket látunk — a fől szentelésnek jeleit — s a déli oldal mindkét szögletében egy-egy magas fülkét a kagyló-díszszel, melyekben hajdan szintén szobrok állhattak, de ma üresek.

Igen díszes azonban a déli oldal, melyet a székesegyházba nyíló, nagy, épszögű záródású ajtó tör át. Az ajtófelek mellett két pillér emelkedik, melyeknek szembenéző oldalait gazdag levél- s virágfüzér és nagy rózsák köré csavarodó lánzdísz ékesíti. A pillérek fejét két-két szárnyas angyalfej, csokorba kötött levéldísz véve közbe képezi. A gerendázat párkánya egyszerű sima és csak a középső tagon van sodronydísz. A friesen azonban már gazdag szobrászati ornamentika látható: balról két cet hal, jobbról két griff, fejjel egymásnak fordulva s fejeik között egy-egy faun arca, középiütt pedig egyik oldalról a cet, másik oldalról a griff farka palmettás rosettvá fonódik össze. De többi végtagjaik, valamint a faunok szakállai is virág-ornamentikába mennek át. A fries fölött a főpárkány szűkell ki, melyen fölfelé egymásután következnek a leveles, fogas, tojás, ismét fogas és ismét leveles díszű tagok. A főpárkányon két kisebb pillér emelkedik, oldalain két-két nagy rózsával, melyeket lecsüngő szalagdísz köt össze. A két kisebb rovátkolt törzsű pilléren ismét gerendázat és párkány fekszik, a mely fölött lapos félkörívű kagylódísz emelkedik, melynek félkörét négy, egymással összekötött rózsza veszi közre, a két középső rózsza felett pedig szép akroteria magaslik fel egészen a csucsíves hálóboltozatig. A pillérek között levő mezőben, a kagyló alatt Szűz-

Mária ül, fején a hosszan leeresztett hajzaton, virágkoszorúval s feje körül széles dicskörrel, ölében a kis Jézus ül. Előtte, balról, egy fedetlen fejű, körhaju, simára borotvált képű férfiú térdel. Vállaira csuklyás, bőredőzetű köpeny borul, melynek alja hosszan terül el a földön. Belső ruhájának csak ujja végei látszanak, s azoknak elég bő szájából tűnnek elő két kezének fejei, melyeket alázata és hódolata jeléül keblén egymásra fektetve tart, arcával pedig a Szűz Anya és szent Fia felé tekint. Kétségkívül nem más, mint maga az előcsarnok építettője.

A boltozat csucsives izlésű ugynevezett hálóboltozat, mely három mezőre oszlik, s mindenik mezőnek csucsát egy-egy zárkó koronázza, melyeket cimerdisz ékesít. És pedig a templomtesthez legközelebb eső zárkóvet feston-koszoru veszi körül s a koszoruban egy bölényfej látszik, melynek szarvai közé egy galamb ereszkedik le csőrével a bölény homloka felé. Ez a magyar heraldikában még ismeretlen cimerválószerűleg Barlabási Lénárt erdélyi alvajdáé, ki, mint látni fogjuk, ezen előcsarnoknak egyik jötevője vala s kinek testvére, Barlabási János 1504-től 1537-ig székesegyházi főesperes volt, 1539-ben pedig csanádi püspök lett. (Schematismus 1846. 50. l.) A középső zárkóvön ismét a Gerébek koronás oroszlánát látjuk elhelyezve. A bejárat fölötti harmadik zárkó pedig az alapító cimereét foglalja magában, melynek mezejében épen úgy, mint rokona, Sánkfalvi Antal nyitrai püspök cimereében, mely mint láttuk, künn a nyugati oldalon van elhelyezve, a három nyilat tartó kar látható azzal a különbséggel, hogy itt a kar mögött még egy hosszuszáru kereszt fekszik.

A felirat ezen építményt egyszerűen *vesztibulumnak* előcsarnoknak nevezi s ma nem is egyéb; de kezdetben s még azután is sokáig, több volt annál, tudniillik egyszersmind kápolna is. Oltár állott benne, mely az elhunyt hívek lelki üdvének volt szentelve s azon célra szolgált, hogy az akkori szokás szerint, temetéskor a halottat oda elhelyezzék, míg érette a Szentmise elmondatik. Hazai okleveleink nem is nevezik másképp, mint kápolna. Ezen oklevelek közül kiválóan érdekes Perényi Imre nádornak, Perényi Ferenc erdélyi püspök atyjának 1512. febr. 4-én kelt levele, melyben Gyulafehérvárott, a városban egy kőházat adományoz ezen kápolna oltárának; nemkülönb a Barlabási Lénárt

Fényk. Dr. Cserni Béla.

Az északi csarnok belső ajtaja fölött levő relief.

erdélyi alvajdáé, melyben szintén 1512-ben Táté, Ispánlaka és Váradja alsófehérmegyei községekben részbirtokokat hagyományoz ezen kápolnára. (Beke A. közlései. Történelmi tár. 1891. évf. 113—115. ll.)

Végül ismerkedjünk meg egy kissé bővebben is ezen szép reneszánsz emlékmű nemeslelkű építtetőjével. Ez nem más, miként a főpárkányzat felirata tanúsítja mint Lazo, helyesebben Lázóy, vagy mai kiejtéssel L á s z a y J á n o s, a kit a felirat, a reneszánszkor mindent latinizáló törekvésének és szokásainak megfelelően L a z o y n u s n a k nevez. Nevét a Tornamegyében feküdt Lászó nevű falutól vette, hol szülői birtokos, nemes emberek voltak; neveltetéséről rokona Sánkfalvi Antal előbb Vitéz János váradi püspök udvari papja, később nyitrai püspök, gondoskodott. Tanulmányait valószínűleg az 1467-ben megnyílt pozsonyi egyetemen végezte, melyeknek végeztével pappá lett s Geréb László erdélyi püspöktől a gyulafehérvári káptalanban kanonoki és főesperesi rangot nyert a telegdi, vagyis a mai udvarhelyi esperesi kerületben még 1489 előtt, mert ezen évben Mátyás király adománylevelében már ezen címmel illetetik. A honnan magyarázatot nyer azon körülmény is miért jutott Geréb püspök cimere a legszebb kivitelben az előcsarnok legelőkelőbb helyére; mivel t. i. ezáltal akarta háláját leróni jötevője iránt, ezért iratá be a cimerbe azon érdekes szavakat is: Patri bonae vel beatuae memoriae accepta referuntur; mintha mondaná: e cimere tulajdonosának, boldog emlékezetű atyámnak köszönhetem, hogy ezen épületet emelhettem. Ugyszintén a rokoni összeköttetésen kívül ugyanezen hála ösztönzé a szép lelkű alapítót, hogy ezen épület külső nyugati oldalán, Sánkfalvi Antal neveltetőjének is cimere elhelyezteté; sőt lelkének ezen nemes érzületére vezethető vissza az is, hogy az előcsarnok homlokzatát ott díszítik kellően elrendezve: II. Gyula pápának, ki azon időben Szent Péter hajóját kormányozá, Mátyás királynak, kitől Sánkfalvi Antal rokonának révén a három nyilvesszős nemesi cimert kapta, Perényi nádornak és Barlabási alvajdának, kik a kápolnát gazdagon megajándékozták, végül pedig Zapolyai Jánosnak, akkori erdélyi vajdának, Bakócz akkori primásnak és Budai Ulrichnak, a templom gondnokának cimerei.

A boldog emlékezetű alapító az ismertetett épülettel meg-

örökítvén nevét, az 1517. és 1519. évek közti időben (Schematismus 1846. 48. l. és Szeredai A. Notitia Capituli Trans. 135. l.) Rómába ment, hol Szent-Péter templomában, mint apostoli gyónatató alkalmaztatott. Ennek nevezi őt egy 1520-ban kelt s az Akadémia kéziratárában őrzött Apostoli közjegyzői kiadvány, mely azt mondja: „Joannes de Lazo modernus Archidiaconus Thylegdiensis. Sanctissimi Domini nostri Pape in basilica Principis Apostolorum de urbe Penitentarius . . . ex devotione de propriis substantiis fundavit et dotavit unum altare sub titulo fidelium animarum in capella seu porticu cathedralis ecclesie Transsylvaniensis.“ Meghalt ugyanott 1523-ban, augusztus 17-én és eltemettetett a San Stephano il rotondo egyházban, mely akkor a mellette levő klostrommal együtt a magyar pálosoké volt. Siremléke, melyet fehér márványlap fed, az említett egyház közepén, a főoltár előtt fekszik. A fedőlapon festői papi ruhában domborművü alakja fekszik: a feje alatt levő párnán, mindkét oldalon három nyilvesszős cimere látható. A lábak alatt négy sorban ezen felírás olvasható: *Natum Quod Gelidum Vides Ad Istrum, Romana Tegeri Viator Urna Non Mirabere Si Extimabis Illud Quod Roma Est Patria Omnium Fuitque.* A széles keretben, mely a képes mezőnek mind a négy oldalát körülvézi, szintén van felírás, mely így szól: *Joannes. Lazo. Archidiaconus. Transsylvaniensis. Pannonius. Penitentarius. Apostolicus. Dum. Annun. Ageret. LXXV. Obiit. XVII. Augusti. M. D. XXIII. — (Bunyitay V. i. m.)*

A déli mellékhajóhoz szintén csatlakozik egy kápolna, ennek keleti részében, mely ma *M i n d e n s z e n t e k k á p o l n á j á n a k* nevezetik. Ez eredetileg sekrestye volt s csak a mostani sekrestye fölépítése után lett kápolnává s régi rendeltetését csak annyiban tartotta meg, amennyiben ma is a papnövédek öltöző helyeül szolgál. Két oltár van jelenleg benne elhelyezve; egyik a Mártonffy György püspök által állított s Mindenszentek tiszteletére szentelt, már említett fekete márvány oltár, a másik pedig Szent Tádé apostol oltára, melyet rátóti br. Gyulaffy László udvari kancellár († 1754.) emeltetett a Szent Rozália tiszteletére szentelt oltár helyébe. Ez utóbbi ma nincs használatban s csakis az egyházmegye számára szentelt olajok elhelyezésére szolgál. Hogy ezen kápolna is későbbi keletkezésű, mint a székesegyház, azt Bunyitay azon

Fényk. Dr. Cserni Béla.

A fejedelmi vagy déli kapu.

körülményekből mutatja ki, hogy a déli kereszthajó nyugati oldalfalában ma is látszik egy befalazott félköríves ablak, melynek párja megvan átellenében a keleti oldalon, s mely eredetileg épen úgy, mint ez ki a szabadba szolgált; most azonban, ha nem volna befalazva, a mellette levő kápolna padlására szolgálna. Padlásra szolgáló ablakot pedig semmiféle monumentális épületben sem szoktak megtűrni, annál kevésbé eredetileg tervelni, tehát ez az eredetileg nyílt ablak a később mellette épült kápolna miatt lőn befalazva. Továbbá az említett kápolnában a Mindenszentek oltárának jobb oldalánál, tisztán látszik egy falszalagnak jókora darabja. Minthogy pedig e falszalag a kereszthajó déli szarvának épen nyugati szegletére, tehát a kellő helyre esik, s minthogy az tökéletesen hasonló alakú a többi szegletek falszalagjaihoz: nem szenved kétséget, hogy ez a kápolnabeli falszalag magának a kereszthajó illető szegletének szalagja. Ugy, de ha a kápolna már eredetileg ide épül, akkor a falszalagra nem lett volna szükség; mert a kereszthajó ez oldali fala elegendő támaszt nyert volna a kápolna falaiban; ez a falszalag tehát azt mutatja, hogy a kereszthajó ezen oldala eredetileg szabadon állt, s hogy a kápolna később építettett melléje. Hogy mikor történt ez, biztosan megállapítani nem lehet. Csak annyi bizonyos, hogy a székesegyház keletkezése után nem sokkal történhetett, mert már az 1291-iki restaurációra vonatkozó szerződésben említetik. Kezdetben a déli oldalán a szabadba vezető ajtója volt, mely mióta megszűnt sekrestye lenni be van falazva. — Bunyítay ezt a kápolnát, bizonyára elnézésből, Szentháromság kápolnájának nevezi, de az, miként a márvány-oltárnak a Mindenszenteket ábrázoló képe is mutatja, a Mindenszentek kápolnája; így nevezi azt a többször említett Schematismus is.

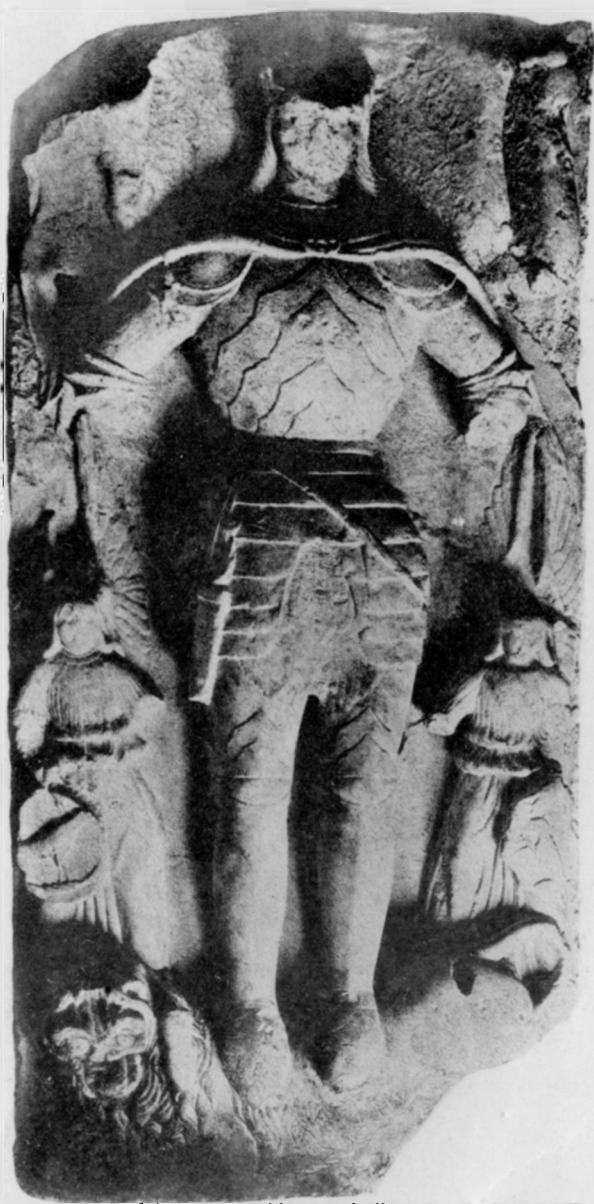
Ezen kápolmán túl nyugat felé van az ugynevezett fejedelmi vagyis déli kapu, melyen át régebben a fejedelmek és püspökök közönséges alkalmakkor a templomba jöni s onnan távozni szoktak. Ezen kapu béléte a román stíl legkiválóbb alkotásaihoz tartozik s kisebb méretben ikertestvére a híres jáki bazilika főkapubélletének. — Ma biztonsági szempontból zárva van, mivel nem használtatik.

Mindkét mellékhajó nyugati végén siremlékek vannak elhelyezve, festett farácsozattal körítve. A déli oldalon vannak Hu-

nyadi János a kormányzó, Hunyadi László és ifj. Hunyadi János, a kormányzó öcsese siremlékei.

Balról elsőnek áll a Hunyadi László tumbája. Anyaga vörös márvány, kivéve belső oldallapját s a lábánál levő oldalt, melyek közül az előbbi párkányos homokkő s eredetileg nem tartozott ide, hanem a 18. században történt összerakáskor került máshelyről mostani helyére, az utóbbi pedig szintén egy más emlékről származó fehér márványlap, rajta csinosan faragva a két angyal által tartott cimercartouche, mezején nyíllal átlőtt medve-manes. A címeren F. et. A. K. betűk, azaz Franciscus et Antonius Kendi, kiket Izabella a gyulafehérvári fejedelmi lakban Bebekkel együtt megöletett. Ez tehát a Kendi család nevezett tagjainak siremlékéhez tartozott. Korát körülbelül a XVI. századra tehetjük. A fedőlapon Hunyadi László életnagyságu alakja látható. Az ifju lovag teljes góthikus vértzetbe öltözetten ábrázoltatik, fejében nem sisak, hanem valamely kalap-féle van, mely alól sűrű, tömött hajfürtjei bugygyannak elő. Vállaira bőven redőzött palást van terítve. Lábai, a kor szokása szerint, egy összekuporodott oroszlánon nyugszanak. Mellette két cimerraizs van. Egyiken, a Hunyadiakén, a gyűrűt tartó holló, az apai cimere, a másikon kinövő farkas, vagyis a Szapolyaiak cimere, mely hogy honnan kerül ide, nemsokára látni fogjuk. A cimereket egy-egy lebegő angyal tartja. Felirata, ugylátszik, nem volt; az oroszlán hátára rá van ugyan vésvé a név, de ez legjobb esetben is csak a XVI. század végén került oda, míg maga a sarkó kétségtelenül XV. századbeli mű.

Középen áll Hunyadi János, a kormányzó emléke. Ennek anyaga is márvány s lábtól való oldalát szintén egy hozzá nem illő fehér márványlap képezi az említett Kendi féle emlékből odakallódva, melyen hadi emblemák vannak a késő reneszánsz modorában szépen és korrektül kifaragva. A kormányzó sirszobra nem valami elsőrangú művész munkája. Az alak aránytalan, a hatalmas felső testhez mérten igen rövid lábszárai vannak, a ruha redői merevek s igen primitív módon vannak ábrázolva. Meg is van csonkítva barbár módon, az orr s az áll letörve, jobb alsó karja, alsó lábszára s mindkét lábfeje hiányzik. Mégis érdekes adatokat nyújt Hunyadi arcképéhez s a XV. századi viselet történetéhez. Az arc magyaros, kiálló arcsontokkal és erősen domboru.

Hollenczer és Okos eredetije után fényk. Dr. Cserni Béla.
Hunyadi László sírelméke.

Hollenczer és Okos eredetije után fényk. Dr. Cserni Béla.
Hunyadi János, a kormányzó siremléke.

Hollenczer és Okos eredetije után fényk. Dr. Cserni Béla.
Ifj. Hunyadi János „miles“ a kormányzó testvérének siremléke.

